

István Horváth

(Srednja strukovna škola István Báthori, Borsodnádassd, Mađarska)

PRVI DETALJAN KARTOGRAFSKI PRIKAZ BARANJSKE ŽUPANIJE

UDK 94:912(497.5 Baranja)"17"

Pregledni rad

Primljeno: 25. 4. 2010.

U riznici Pečuškog biskupskog arhiva slučajno je pronađena karta iz 18. stoljeća koja prikazuje Baranjsku županiju, a nosi naslov: *Map(p)a Inclyti Comitatus Baranyiensis. In quo existentia Dominia Coloribus Sequestrata consistit hic Com. IV. Processibus qui pariter sunt designati*. Na karti korišteni žuto-crni okvir stupnjeva upućuje na znamenitog ugarskog kartografa 18. stoljeća Sámuela Mikovinyja, što još više povećava vrijednost ove karte. Uspoređivanjem promjena vlasničkih odnosa na imanjima, kartu možemo datirati u razdoblje između 1736. i 1742. pa stoga novootkrivenu kartu možemo smatrati najranijom detaljnom i preciznom kartom Baranjske županije.

Ključne riječi: kartografija, Baranjska županija, Sámuel Mikoviny, 18. stoljeće.

Predmet je ovog rada karta što je slučajno pronađena u zakutku Pečuškog biskupskog arhiva. Već na prvi pogled moglo se primijetiti da se radi o vrlo vrijednom primjerku, koji nosi naslov: *Map(p)a Inclyti Comitatus Baranyiensis. In quo existentia Dominia Coloribus Sequestrata consistit hic Com. IV. Processibus qui pariter sunt designati*. Dimenzije na platno kaširane karte su 50 x 40 centimetara, a na lijevoj strani duž prijeloma primjećuju se tragovi vatre, ali to ne umanjuje njezinu vrijednost.

Zbirka karata Nacionalne knjižnice Széchenyi u Budimpešti pod signturom TK 2269 čuva skicu koja prikazuje Baranjsku županiju, a čije su dimenzije istovjetne ovoj novopronađenoj karti. Crtež skicirane karte rađen je od šišarkine tinte, a prikaz hidrografije na njoj vrlo je bogat. Granica županije označena je isprekidanom crtom. Manja naselja označena su simbolom kružića, Pečuh i Osijek prikazani su stiliziranim vedutama grada, značajnija mjesta – kao Báta, Bonyhád, Szigetvár - označena su tornjem iznad kružića

za naselje.¹ Prema tom opisu možemo zaključiti da je upravo pronađena karta gotovo dovršena inačica budimpeštanske skice.

Autor karte nije potpisom signirao svoje djelo, ali žuto-crni okvir stupnjeva, koji uokviruje kartu, upućuje na Sámuela Mikovinyja (1700-1750), kao što se i netom spomenuta budimpeštanska skica, premda nepotpisana, također smatra nedvojbeno njegovim djelom. Kartografsku obradu države Mikoviny je započeo u okviru djela Mátyása Béla *Notitia Hungariae novae historico-geographica* (4 sv., 1735-1742), koje prikazuje zemljopis i povijest Ugarske po županijama. Kartografski rad velikih razmjera započeo je 1731. godine, nakon što je dobio potporu vladara Karla III.² Naravno, kartografsku izmjeru zemlje nije obavljao sam, imao je u tome više suradnika, na primjer Jánosa Kovácsa, Jánosa Matolajja i Jánosa Andrása Kreya. Poznato nam je iz rada Lászla Bendefyja da je kartografska izmjera županije Baranje čekala na Sámuela Mikovinyja, stoga je vjerojatno upravo otkrivena karta njegovo djelo, kako to možemo vidjeti iz više dokaza koje ćemo navesti.

U vrijeme izrade karte još nije bilo jedinstvenog kartografskog znakovlja, legende je izrađivao svaki kartograf sam. Mikoviny, međutim, nije izrađivao samostalne karte, nego je radio zaokružen kartografski posao. Na njegovim kartama nema kazala, ali se autor uvijek koristio istim znakovljem, koje se može vidjeti i na ovoj karti. Kada to znakovlje usporedimo s radom prikazanim kod Lászla Bendefyja, vidimo potpunu podudarnost.³

Na karti je vidljiva primjena tuša i šišarkine tinte, ali pored njih možemo vidjeti da je crtač prvo grafitom iscrtao crte i simbole te ispisao imena, da bi

¹ László Bendefy: *Mikoviny Sámuel megyei térképei, különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár kéziratárának Mikoviny-térképeire*. I-II. Budapest, 1976. Sv. I: 123-124.

² Sámuel Mikoviny, na slovačkom Samuel Mikoviny (Ábelfalva/Ábelová, 1700. – Trenčín/Trenčín, 26. ožujka 1750.), matematičar, inženjer i kartograf, značajan ugarski polihistor svog vremena, prvi ugarski (mađarski i slovački) predstavnik znanstvene kartografije, začetnik ugarskog tehničkog visokog školstva. Studirao je u Beču, Altdorfu i Jeni te postao dvorski matematičar Saske kneževine. U djelu M. Béla *Notitia Hungariae novae* objavljenom u četiri sveska između 1735. i 1742. tiskano je jedanaest njegovih karata županija, što međutim predstavlja tek djelić njegovog kartografskog rada. Veći dio njegovih karata nikada nije objavljen. Od 1735. Mikoviny je komorski inženjer u Selmecebányi (Banská Štiavnica) te profesor matematike, mehanike, hidraulike itd. na novoosnovanom Institutu za izobrazbu rudarskih časnika (prethodnica Rudarske akademije); voditelj je geodetskih vježbi i rudarskih mjerenja. 1746. dobio je zadatak isušivanja močvara na području Ószónya, Tate i Almása na području županije Komárom (Komárno). Od ostalih njegovih vodoprivrednih radova vrijedno je spomenuti razvijanje protupoplavnog nasipa na Dunavu kod Požuna te hidrografski snimak regulacije Dunava u Peštanskoj županiji. 1745. kao inženjerski bojnik sudjeluje u šleskom pohodu. Njegovu mnogostranost potvrđuje i činjenica da se, osim inženjerskih poslova, bavio i metalurgijom i šumarstvom, uz to i arheologijom, a istaknuo se i kao bakrorezac. (<http://mek.niif.hu/00300/00355/html>)

³ Bendefy 1976. Sv. I: 50-54.

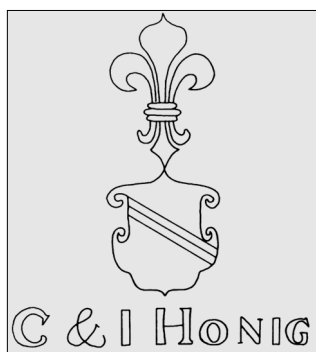
ih kasnije nanovo precrtao tušem i šišarkinom tintom. Podrobnim pregledom primjećujemo i pravokutnu mrežu koja je autoru služila kao koordinatna podloga. Crtač karte je županijske granice označio isprekidanom linijom te istaknuo bojom: granicu županije Somogy tamno ružičastom, a županije Tolne jarko žutom. Također je isprekidanom crtom prikazao granice četiriju sudbenih okruga – pečuškog, šikloškog, mohačkog i hedhatskog. Nazivlje na karti je vrlo bogato. Županijsko središta Pečuh i veća naselja – kao Mohač, Pécsvárads, Dunaszekcső – označuje simbol stilizirane vedute grada crtan crvenom tintom. Grad Siget (Szigetvár) u županiji Somogy označio je na isti način, crnom tintom. Kod kružića koji označuju naselja gotovo se svugdje vidi grafitom nacrtan znak naselja s crkvom u obliku stiliziranog crkvenog križa povrh kruga, ali ti znakovi nisu ponovljeni tušem ili tintom. Osim naselja, na karti vidimo i nekoliko pustara. Karta prikazuje i pojedina vlastelinstva, čije granice označuje točkicama. Hidrografski sadržaj karte vrlo je detaljan, ali se ne imenuju svi vodotoci. Osim dvije velike rijeke, Dunava i Drave, karta označuje potoke Almás, Kapos, Karašicu i Csele, koje neovisno o njihovoj veličini imenuje kao “rijeke”. U obilježavanju reljefa na ovoj se karti primjenjuje metoda krtičnjaka.

Pronađena karta je iznenađujuće točna. Sámuel Mikoviny je 1732. u Požunu objavio rad pod naslovom “Epistola de Methodo Concinnandarum Mapparum”, u kojem u pisanom obliku formulira suvremena načela izrade karata. U radu utvrđuje da je karte potrebno smjestiti na četiri podloge: astronomsku, geometrijsku, magnetsku i hidrografsku. Pod prvim podrazumijeva da je neophodno izvršiti dovoljnu količinu astronomskih određivanja točaka. U raspravi opisuje kako utvrđuje početni meridijan preko jednog od tornjeva požunske utvrde.⁴ Prikaz stupanjske mreže na Mikovinyjevima kartama nije ukrasnog karaktera, već ima geometrijski sadržaj. Nakon toga koristio ju je na svojim kartama, i to vidimo i na sada pronađenoj karti. Mreža meridijana ucrtana je za svakih 5', a karta obuhvaća područje između 0° 55' i 2° 10' istočne geografske dužine. Karta obuhvaća područje između 45° 15' i 46° 20' sjeverne geografske širine. Zemljopisne koordinate Pečuha na ovoj karti su 45° 55' sjeverne geografske širina 1° 32' istočne geografske dužine. Koordinate Pečuha prema Greenwichu su 46° 4' sjeverne širine i 18° 13' istočne dužine. Između griničkog i požunskog meridijana, koji Mikoviny primjenjuje, razlika je 17° 6', iz čega možemo zaključiti da je on s iznenađujućom točnošću uspio odrediti koordinate pojedinih geografskih točaka. Nakon Mikovinyja nije se moglo više zamisliti izmjeru većeg područja bez astrogeodezijskih mjerenja. Na tom polju Mikoviny je obavio pionirski posao, ne samo na području Ugarske, nego i u cijeloj Habsburškoj monarhiji.

⁴ Bendefy 1976. Sv. I: 32.; Gábor Mélykúti: Földmérés és térképészet a 18. században. In: *A magyar térképészet nagyjai*. Budapest, 2001. 146-154.; Lajos Bartha: Mikoviny Sámuel asztrogeodéziai méréseiről. In: *A magyar térképészet nagyjai*. Budapest, 2001. 204-211.

Podrobnim proučavanjem možemo ustanoviti da autor nije dovršio svoje djelo. S jedne strane je od vlastelinstava prikazanih raznim bojama imenovao samo sedam. Nije imenovao niti posebnom bojom označio pečuški biskupski, kaptolski, katedralni i sjemenišni veleposjed, kao ni imanje pečuškova-radinske opatije. S druge strane, kartografski znakovi koji označavaju naselja nisu u svim slučajevima nanovo iscrtani tušem ili šiškarkinom tintom.

Papir karte također upućuje na Sámuela Mikovinyja. On je papir za crtanje karata nabavljao u svom trošku. U njegovo je vrijeme papir dobre kvalitete bio skup, stoga je za prve skice karata koristio jeftin papir najlošije kakvoće, često ispisan i s druge strane. Žuto uokvirene karte za službene potrebe izrađivale su se na boljem papiru, kao što je i upravo pronađenu kartu autor crtao na papiru dobre kakvoće. Naime, na donjem dijelu vidljiv je složeni vodeni žig. Desno od popisa vlastelinstava opažamo stilizirani ljiljan, a u nastavku na dva dijela kosom crtom podijeljeni štit, da bi između mjesta *Csemeny* (danas zaselak Čemin) i *Kacsfalva* (danas Jagodnjak) vodeni žig završio natpisom. Nažalost, vodeni se žig od ljiljana prema natpisu sve teže razaznaje, ali ga ipak možemo usporediti sa zbirkom vodenih žigova koju je László Bendefy prikupio s Mikovinyjevih karata te povući paralelu sa sljedećim vodenim žigom.⁵

Slika 1: Vodeni žig na karti *Mappa Comitatus Castriferrei*.
(Bendefy, 1976: 233.)

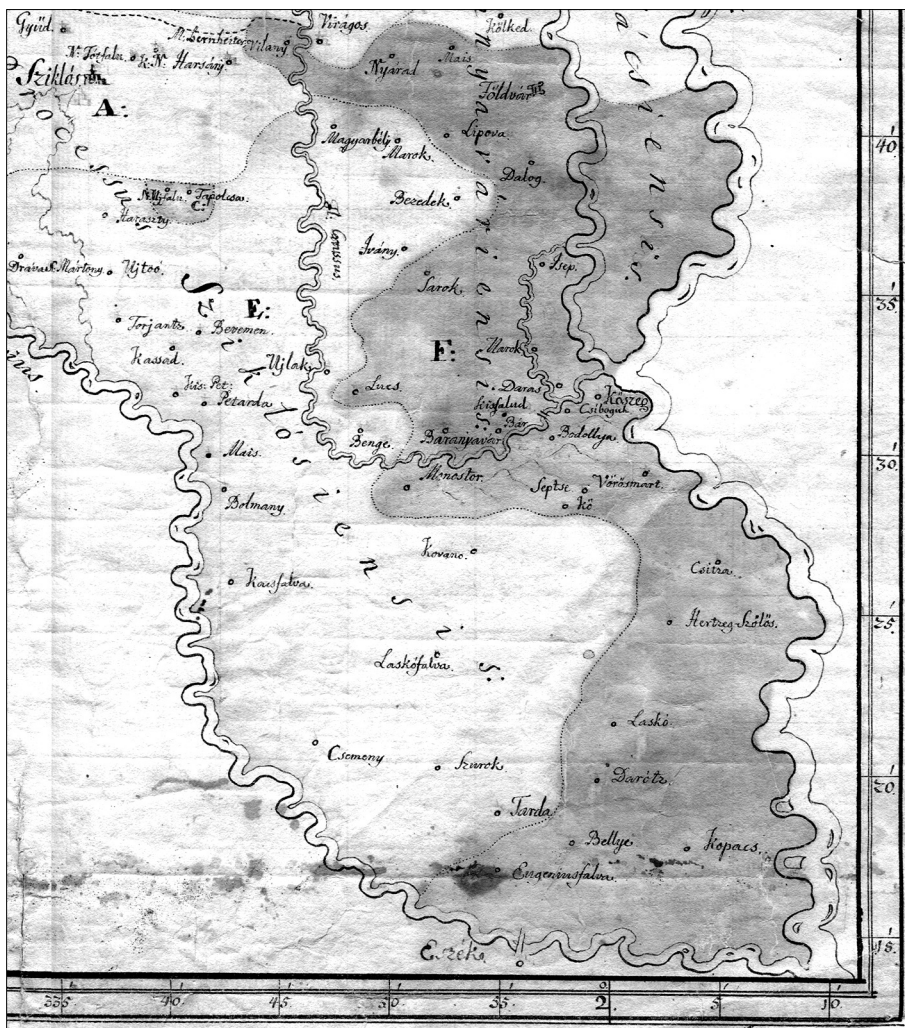
Postavlja se pitanje, naposljetku, kada je karta nastala. Budući da na karti nema ni potpisa ni nadnevka, vrijeme nastanka moramo odrediti drugom metodom. Krajem 18. stoljeća vlasnički odnosi na baranjskim vlastelinstvima često su se mijenjali. Zadatak Komisije za novostečena područja, osnovane nakon kraja turske okupacije, bio je oslobođena zemljišta vratiti starim vlasnicima, naravno nakon isplate ratne otkupnine. S druge strane, tijekom ratovanja nagomilane dugove Bečkog Dvora Komisija je nastojala smanjiti tako što će u ime duga poklanjati posjede generalima i komorskim dužnosni-

⁵ Bendefy 1976. Sv. I: 224-228.

cima koji su sudjelovali u oslobodilačkom ratu. Tako je vojskovođa Eugen Savojski u znak priznanja svojih zasluga dobio imanje od 26 sela u Baranji, koje je nakon njegove smrti 1736. pripalo državnoj riznici i postalo kraljevsko dobro. To imanje karta označuje slovom F i prikazuje kao kraljevsko dobro, što znači da svakako prikazuje stanje poslije 1736. godine. Na karti je, pak, slovom D označeno vlastelinstvo *Breinerianum*, tj. imanje Siegfrieda Preinera, predsjednika Dvorske komore, koje je nasljednik po ženskoj lozi u siječnju 1743. prodao obitelji Vécsey.⁶ Uspoređujući navedene podatke, vrijeme izrade karte možemo datirati u razdoblje od 1736. do 1742. godine; stoga novootkrivenu kartu možemo smatrati najranijom detaljnom i točnom kartom Baranjske županije.

Slika 2: Mappa Incliti Comitatus Baraniensis, rad S. Mikovinyja, oko 1740.

Slika 3: Mappa Incliti Comitatus Baraniensis – detalj s prikazom jugoistočne (današnje hrvatske) Baranje.

Summary

THE FIRST DETAILED CARTOGRAPHICAL DEPICTION OF THE BARANYA COUNTY

In the depths of the treasury of Episcopal Archives in Pécs an 18th century map of Baranya County was found, which bears the title: *Map(p)a Inclyti Comitatus Baranyiensis. In quo existentia Dominia Coloribus Sequestrata consistit hic Com. IV. Processibus qui pariter sunt designati.* The yellow-black neatline indicates that the author of the map was the renowned cartographer Samuel Mikoviny, which increases the value of the map even more. By comparison of the real estate ownership, the map can be dated to the period between 1736 and 1742. Therefore, the newly discovered map can be considered to be the earliest detailed and accurate map of Baranya County.

(Sažetak preveo: Danijel Jelaš)

Key words: cartography, Baranya County, Sámuel Mikoviny, 18th century.

S mađarskog prema rukopisu prevela: Zita Jukić
Prijevod redigirali: Mirela Altić i Stanko Andrić